

Коронавирус пандемияси даврида Ўзбекистон Республикаси Давлат қарзи барқарорлигини таъминлаш йўллари

Шералиев Жавохирбек Жахонгир ўғли,
Прогнозлаштириш ва макроиқтисодий тадқиқотлар
институтининг Катта илмий ходими
arvi19920804@gmail.com
+998949399922

Аннотация. Ушбу тадқиқот ишида коронавирус пандемияси даврида Ўзбекистон Республикаси давлат қарзи барқарорлигини таъминлаш йўллари ўрганилган. Шунингдек, Ўзбекистон Республикаси давлат қарзи бўйича динамик таҳлили амалга оширилган. Тадқиқот ишининг асосий натижаси Ўзбекистон Республикасида давлат қарзини барқарорлигини таъминлашнинг илмий асосларини ёритишдан иборат.

Таянч тушунчалар: Ўзбекистон Республикаси давлат қарзи, ташқи қарз, ички қарз, давлат облигациялари.

Annotation. This study examines ways to ensure the sustainability of public debt in the Republic of Uzbekistan during the coronavirus pandemic. Also, a dynamic analysis of the public debt of the Republic of Uzbekistan was conducted. The main result of the research is to highlight the scientific basis for ensuring the sustainability of public debt in the Republic of Uzbekistan.

Key words: Public debt of the Republic of Uzbekistan, external debt, domestic debt, government bonds.

Кириш (Introduction)

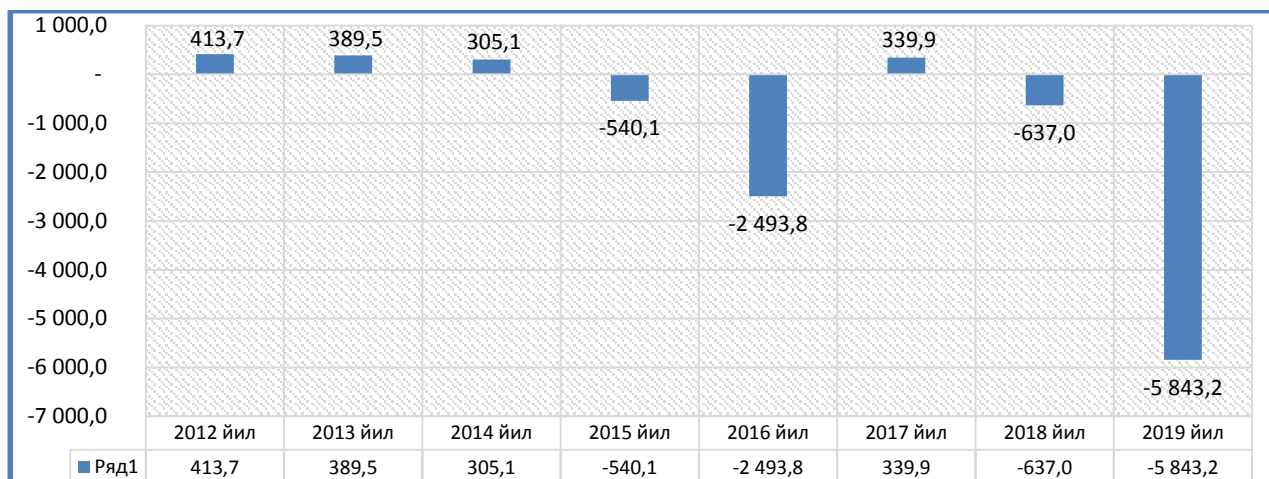
Ўзбекистон Республикасида давлат қарзи йилдан йилга ошиб бормоқда. Бунга асосий сабаблардан бири, мамлакатнинг ташқи ва ички иқтисодий жараёнларида давлатнинг фаол қатнашаётганлигидир. Бу, албатта, яхши ҳолат, лекин давлат қарзининг қатъий юқори чегараси ўрнатилмаса, истиқболда давлат қарзининг ошиб бориши иқтисодий ўсишга ўз салбий таъсирини кўрсатади.

Тадқиқотнинг мақсади сифатида коронавирус пандемияси даврида Ўзбекистон Республикаси давлат қарзи барқарорлигини таъминлаш йўлларини ўрганиш ва унинг оптимал ҳажми бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш деб белгиланди. Бунда, Ўзбекистон Республикаси давлат қарзи барқарорлигини таъминлаш мамлакат иқтисодий ривожланишининг максимал даражасини таъминлаш тамойилига асосланади.

Ушбу тадқиқотнинг илмий аҳамияти сифатида Ўзбекистон иқтисодиёти учун ушбу мавзу нисбатан янги эканлиги ҳамда бу соҳада илмий-тадқиқот материалларининг етарлича эмаслиги билан изоҳланади. Тадқиқот ишининг амалий аҳамияти ҳозирги кундаги давлат иқтисодий сиёсатининг келгуси йўналишини белгилашда давлат қарзи барқарорлиги даражасини ҳар томонлама таҳлили амалга оширилиши заруриятдан келиб чиқади.

Таҳлил ва натижалар (Analysis and results).

Давлат бюджети ҳаражатлари ва даромадларининг муносиб келиши ҳам давлат бюджет-солиқ сиёсати барқарорлигини таъминлайдиган асосий кўрсаткичларидан бири ҳисобланади. Агар давлат бюджети изчил равишда бир неча йиллар мобайнида дефицит ҳолатида бўлса, унда бу давлатнинг ички ва ташқи манбалардан қарзининг ортишига ва натижада кутилаётган истиқболли даромад ва ҳаражатларни камайишига олиб келади.

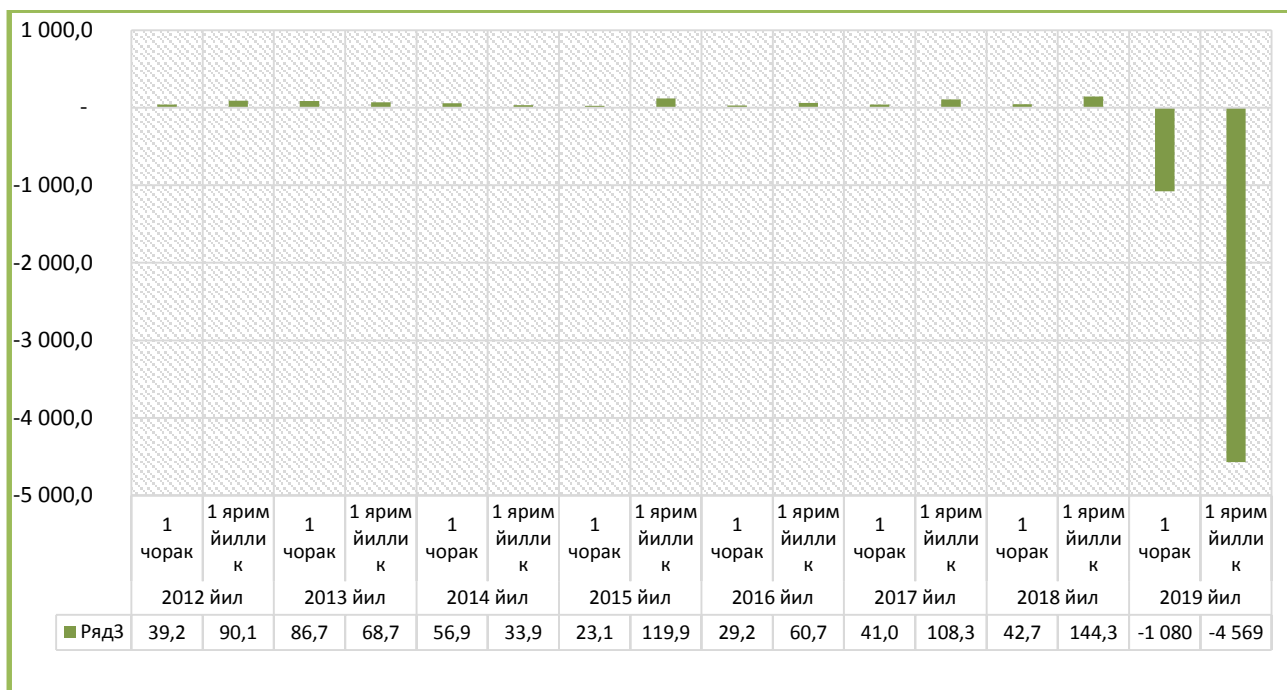
1-расм. Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети тақчиллигининг йиллик ҳажми динамикаси, млрд.сўм¹

Лекин охириги йиллардаги натижаларга қарайдиган бўлсак, давлат бюджети тақчиллиги 2015 йилдан буён мавжуд бўлиб, 2015-2019 йиллар оралиғида фақатгина 2017 йилда давлат бюджети профицит (339,9 млрд.сўм) ҳолатида бўлган. Қолган барча йилларда давлат бюджети дефицит ҳолатида яқунланган. Энг юқори дефицит ҳолатлари 2016 йилда (-2493,8 млрд.сўм) ва 2019 йилда (-5843,2 млрд.сўм) юзага келган. Яъни охириги йилларда давлат бюджети дефицит юзага келганлиги сабабли давлат қарзи йилдан йилга ортиб борган.

Йиллар давомида давлат қимматли қоғозлари жойлаштириш, халқаро молиявий институтлардан олинган кредитлар ва бошқа маблағлар давлат бюджетини дефицитини қоплаб келган.

Шу билан бирга, 2020 йил 16 апрель ҳолатига кўра давлат бюджети дефицит ҳолатида эмас. Лекин давлат бюджети даромадларининг паст даражада эканлиги ҳам бундай эмаслигига асосий сабаблардан биридир. Таҳлил қиладиган бўлсак, 2019 йил 1 чорагида давлат бюджети дефицит ҳолати -1080,0 млрд.сўмни ташкил этган бўлса, 2019 йил 2 чорагида бу кўрсаткич деярли 1 чоракка нисбатан 4 баробардан кўпроққа ёки -4569,4 млрд.сўмга етган. Жами 2019 йилдаги умумий дефицит -5843,2 млрд.сўмни ташкил этган. Яъни қолган 2 чоракда ёки ярим йилликда давлат бюджети даромадлари ҳаражатларга нисбатан тезроқ ўсган. Бу эса 2019 йилнинг 2 чорагида йиллик бюджет дефицитининг асосий қисми пайдо бўлган эканлигини англатади.

¹ www.mf.uz - Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги расмий сайти маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди

2-расм. Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети профицити (дефицити) ярим йиллик ҳажми динамикаси, млрд.сўмда²

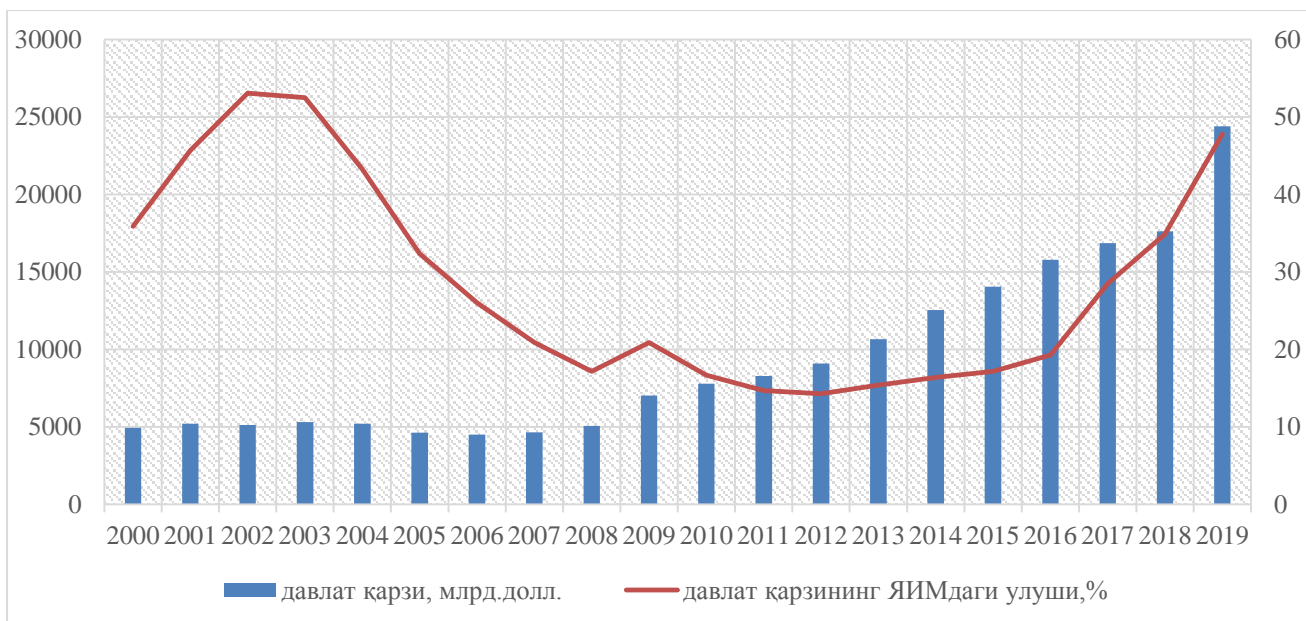
2018 йил ва 2016 йилларда эса умуман бошқа ҳолат, яъни мос равишда -637 млрд.сўм ва -2493,8 млрд.сўмлик йиллик бюджет дефицити ўша йилларнинг 4 чорагида пайдо бўлганлигини кўришингиз мумкин. Лекин охириги йилларда бюджет дефицити 2 чоракда яъни лойиҳаларни молиялаштиришнинг энг кўп бўлган пайтида содир бўлган.

Лекин давлат бюджетининг кейинги йиллардаги дефицит ҳолати давлат қарзи миқдорини сезиларли даражада оширди. Ўзбекистон давлат қарзи миқдори 2014 йилда 12 млрд АҚШ доллари миқдорига бўлган бўлса, 2016 йилда деярли 16 млрд. АҚШ долларига тенг бўлган. 2019 йил якунларига кўра эса умумий давлат қарзи миқдори 17,6 млрд доллардан ошди (ЯИМга нисбатан 30,5 фоиз).

Давлат қарзи бир вақтнинг ўзида иқтисодий ривожлантириш учун муҳим омиллардан бири ҳисоблансада, унинг ҳаддан ортиб кетиши келгуси иқтисодий ўсишга салбий таъсир кўрсатиши мумкин. Шундай шароитда ҳар бир давлат ўзининг ички ва ташқи қарзи миқдорига нисбатан оптимал чеклов даражасини қўйиши, бу чеклов мамлакатнинг иқтисодий ўсишига салбий таъсирни минималлаштирадиган нуктада бўлиши ҳозирги кунда барча давлатларнинг иқтисодий сиёсати олдида турган вазифалардан ҳисобланади.

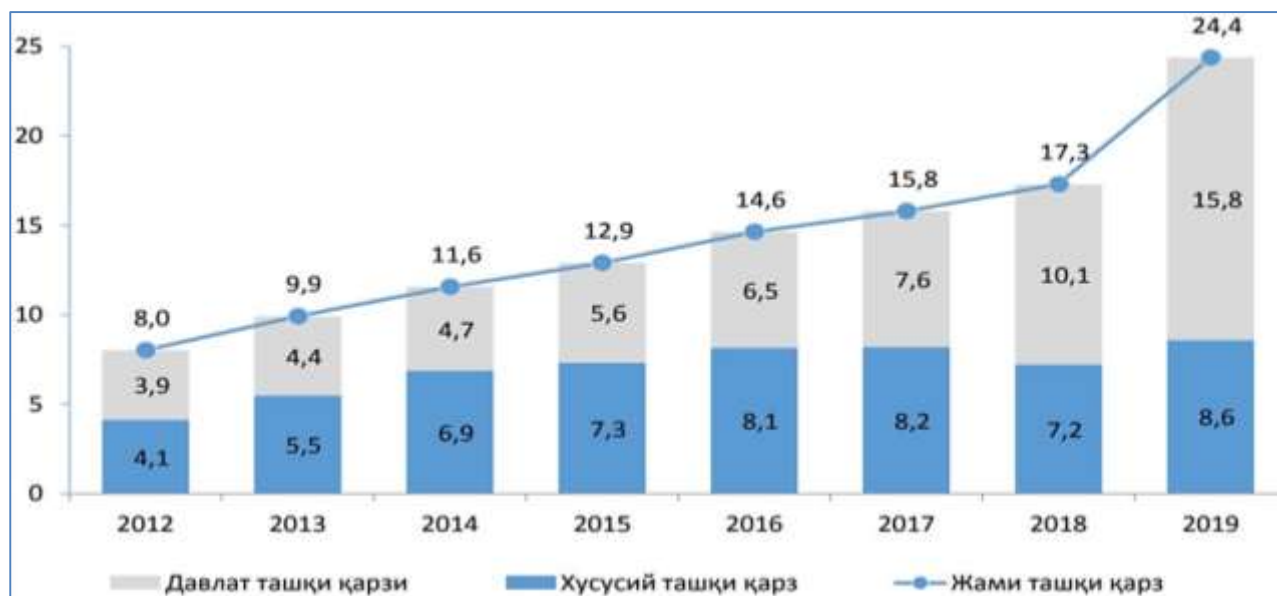
Турли халқаро институтлар, жумладан Халқаро валюта фонди, Жаҳон банки, Европа иттифоқи мамлакатнинг давлат қарзи лимитини белгилаш бўйича ўз тавсияларини бериб келмоқдалар.

² www.mf.uz - Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги расмий сайти маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди

3-расм. Ўзбекистон Республикаси давлат қарзи динамикаси (млрд доллар)³

Жумладан, Европа иттифоқига қўшилишнинг асосий шартларидан бири давлат қарзининг ЯИМга нисбати 60%дан ошмаслиги ҳисобланган. Сўнгги йилларда Ўзбекистон давлат қарзининг таклиф қилинган даражадан ошиб бораётганлиги қарз даражасини чеклаш борасида аниқ йўналтирилган чора-тадбирларни амалга оширишни тақозо этади⁴.

4-расм. Ўзбекистон Республикаси давлат ташқи қарзининг таркибий тузилиши динамикаси, млрд.доллар⁵

³ www.mf.uz - Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги расмий сайти маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди

⁴ Ҳақимов Ҳ.А. Фискал ва монетар сиёсатни мувофиқлаштиришда давлат қарзларининг оптимал чегарасини ўрнатиш масалалари. (www.worldbank.org – Жаҳон банки маълумотлари асосида тайёрланган.

⁵ www.cbu.uz - Ўзбекистон Республикаси Марказий Банки расмий сайти маълумотлари

Давлат қарзининг таркибини таҳлили қиладиган бўлсак, давлат ташқи қарзи охириги йилларда ички қарзга нисбатан ортиб борапти. Хусусан, 2018 йилда ташқи қарз 2017 йилга нисбатан ташқи қарз 2,5 млрд. долларга ортган. Шу даврда ички қарз 1 млрд. долларга камайган. 2019 йилда эса 2018 йилга нисбатан 5,7 млрд. долларга ортган бўлса, шу давр ичида ички қарз 1,4 млрд. долларга ортиб кетган. Ўзаро солиштирилса, 2019 йилда ташқи қарз ички қарзнинг ортишига нисбатан 4 баробар тезроқ ўсганини англатади. Бу яна шуни англатадики, коронавирус пандемияси даврида Ўзбекистон ташқи ва ички қарзларини ўсишини сезиларли даражада камайтириш ва уларга қатъий чегара ўрнатиши керак бўлади. Сабаби агар иқтисодий ўсиш прогноз кўрсаткичларидек бўлмаса давлат бюджети кейинги йилларда қарзни тўлаш ҳажмини оширишига тўғри келади ва бу кейинги йиллар давлат бюджетиини иқтисодий ўсиш суръатларига мултикатив салбий таъсирни кўрсатади.

Хулоса ва таклифлар

Ҳозирги кунда иқтисодиётни рағбатлантириш энг тўғри йўл, албатта. Лекин ундан ҳам тўғриси бу халқнинг фаровонлигини ошириш ҳисобланади. Шунинг учун бу чора-тадбирлар қисқа муддатли ишларда аниқ манзилли самара беради. Лекин тангани иккинчи томонини унутмаслик керакки, иқтисодий жараёнлар барибир занжирли тарзда ўз акс таъсирини кўрсатади. Агар аҳолига молиявий кўмак берилса, бу қисқа муддатли даврда мамлакатда фаровонлик даражасини оширади, лекин узоқ муддат даврда эса занжирли иқтисодий жараёнларни натижасини кўришимиз мумкин бўлади: яъни ҳеч қандай товарли асоси мавжуд бўлмаган ялпи талаб ялпи таклифга нисбатан ошиб кетади. Бу эса ҳозирги шароитда нархлар даражасини ошишига сабабчи бўлади. Натижада давлат ташқи ва ички манбалардан маблағлар жалб этиши натижасида давлат қарзи ҳажми ошади, тўлов баланси ҳолати ёмонлашади, валюта курси яна кўтарила бошлайди. Бу эса навбатдаги инфляцион босимни юзага келтиради.

Коронавирус пандемияси даврида бюджет-солиқ сиёсати барқарорлигини янада мустаҳкамлаш, давлат ташқи қарзини самарали бошқарилишини таъминлаш учун қўйидаги таклифлар берилди:

– мамлакатимизда истеъмолни (уй хўжаликларини истеъмол харажатларини ошириш) рағбатлантириш билан бирга ишлаб чиқаришни ҳам вақтинча рағбатлантириш керак. Яъни уларга берилган солиқ имтиёзларидан ташқари, имтиёзли кредитлар берилиши керак. Бу ишлаб чиқаришни рағбатлантиради, иш ўринларини ҳам сақлаб қолади. Шу ўринда мақсадсиз имтиёзли кредитлар эмас, балки мақсадли кредитлар ажратилиши мақсадга мувофиқ. Яъни агар ишлаб чиқарувчи иш ҳақининг бир қисмини вақтинча тўлай олмаса, давлат имтиёзли кредит ажратиши лозим.

– мамлакат иқтисодиёти ўзидан бошқа мамлакатлар иқтисодиётига, айниқса, иқтисодий алоқалар мавжуд мамлакатлар иқтисодиётига жуда катта боғлиқ бўлади. Масалан, Россия Федерацияси, Ҳитой халқ Республикаси билан экспорт ва импорт операцияларининг юқорилиги мамлакатимиз иқтисодиётига кириб келган ташқи баҳо шоклари ушбу хорижий мамлакатлар иқтисодиётининг ўзгариши таъсири десак бўлади. Шунинг учун бу давлатлар билан иқтисодий

алоқаларимизни давом эттиришимиз билан биргаликда, улардаги иқтисодий ўзгаришларнинг салбий оқибатларини мамлакатимиз иқтисодиётига таъсирини олдини олишимиз зарур.

– давлат қарзининг юқори чегараси даражаси белгилаш ва давлат қарзи даражасининг бу кўрсаткичдан ошиб кетмаслигини таъминлаш чораларини кўриш керак. Яъни ХВФнинг тавсиясига кўра давлат қарзининг юқори чегараси 55 фоиздан ошиб кетмаслиги керак. Ҳозирги кунда ҳисоб-китобларга кўра, давлат қарзининг ЯИМга нисбати 48 фоизни ташкил этмоқда.

– Ўзбекистон Республикаси Бюджет кодексига давлат қарзи тўғрисидаги банд киритиш зарур.

– Ўзбекистон Республикаси давлат бюджети параметрлари тасдиқлаганидек, давлат қарзи параметрларини белгилаб олингани мақул (алоҳида Давлат қарзи бўйича Стратегия -Украина Республикаси тажрибаси). Бунга сабаб ҳозирги кунда давлат қарзини таркибий классификацияси кенгайиб бормоқда. Бу эса уларга алоҳида эътибор беришни назарда тутмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати (References)

1. www.mf.uz - Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги сайти.
2. www.cbu.uz - Ўзбекистон Республикаси Марказий банки сайти.
3. www.wordbank.org – Жаҳон банки сайти.